

INNOVATION IQTISODIYOT

Ilmiy-amaliy elektron jurnal

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический электронный журнал

THE INNOVATION ECONOMY

Electronic Scientific and Practical Journal

2025 / 3

@QMI_Instituti

Qarshi shahri,
Mustaqillik ko'chasi 225 - uy

www.kstu.uz
www.ojs.qmii.uz

INNOVATION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON
JURNAL

3-jild
3-son
iyun, 2025

June 2025
Volume 3
Number 3

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА
Научно-практический
электронный журнал

THE INNOVATION ECONOMY
Electronic Scientific and Practical
Journal

INNOVATSION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON JURNAL

ISSN: 3030-315X

ojs.qmii.uz

Muassis:

Qarshi davlat texnika universiteti

Tahririyat Kengashi raisi:

R.X.Ergashev, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qarshi davlat texnika universiteti

Tahririyat Kengashi raisi o'rinbosari:

S.N.Xamrayeva, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qarshi davlat texnika universiteti

Mas'ul muharrir:

N.A.Ochilova, PhD, dotsent

Qarshi davlat texnika universiteti

Texnik muharrir:

F.F.Haqqulov, PhD

Qarshi davlat texnika universiteti

Jurnal har oyda bir marotaba elektron shaklda jurnalning rasmiy sayti orqali nashr etiladi.

Tahririyat manzili:

180100, Qarshi shahri, Mustaqillik ko'chasi 225-uy

Tel.: +998 (75) 221 09 23

+998 (93) 902 72 63

Faks: +998 (75) 221 1395

E-mail: innoeconomic@qmii.uz

“Innovatsion iqtisodiyot” ilmiy - amaliy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2025-yil 5-apreldagi 369-sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

Jurnalda quyidagi ruknlar asosida maqolalar nashr etiladi:

1. Nazariya va metodologiya
2. Raqamli iqtisodiyot
3. Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti
4. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik
5. Inson kapitali iqtisodiyoti
6. Menejment va marketing
7. Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
8. Moliya, kredit va investitsiya
9. Ekonometrika va statistika
10. Xizmat ko'rsatish va turizm sohasi

TAHRIRIYAT KENGASHI:

Tahririyat Kengashining xalqaro a'zolari:

Овчиников Виктор Николаевич – i.f.d., professor, akademik (Janubiy Federal Universitet, Rossiya)

Солодовников Сергей Юревич – i.f.d., professor (Belorussiya milliy texnika universiteti)

Сидиров Виктор Александрович - i.f.d., professor, (Kuban davlat universiteti)

Шевченко Игорь Викторович - i.f.d., professor (Kuban davlat universiteti, Rossiya)

Kusainov Xalel Xaymullayevich - i.f.d., professor (Qozog'iston davlat texnologiya universiteti)

Samandarzoda Iskandar Hakim - i.f.d., i.f.d., professor (SH.Shotemur nomidagi Tojikiston agrar universiteti)

Гибадуллин Артур Артурович Национальный исследовательский университет Московский энергетический институт

Войнаш Сергей Александрович Казанский приволжский (федеральный) университет

Пуляева Валентина Николаевна Финансовый университет при Правительстве РФ

Морковкин Дмитрий Евгеньевич Финансовый университет при Правительстве РФ

Садриддинов Манучехр Исмолиддинович Международный университет туризма и предпринимательства Таджикистана, Душанбе

Перская Виктория Вадимовна директор Института исследований международных экономических отношений, Финансовый университет при Правительстве РФ

Молчанов Игорь Николаевич Профессор экономического факультета. Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова

Басова Мария Михайловна Заместитель декана факультета налогов, аудита и бизнес-анализа Финансовый университет при Правительстве РФ

Чупин Александр Леонидович Заместитель декана экономического факультета Российский университет дружбы народов имени П.Лумумбы

Незамайкин Валерий Николаевич Профессор кафедры финансов и кредита Российский государственный гуманитарный университет

Никонорова Алла Владимировна Доцент кафедры экономической теории Финансовый университет при Правительстве РФ

Дмитриева Ольга Александровна Доцент кафедры налогов и налогового администрирования факультета налогов, аудита и бизнес-анализа Финансовый университет при Правительстве РФ

Швец Юрий Юрьевич Лаборатория управления инновациями, Институт проблем управления Российской академии наук

Колосова Елена Валерьевна Лаборатория управления инновациями, Российский экономический университет имени Г.В. Плеханова

Tahririyat Kengashi a'zolari:

Gulyamov Saidaxror Saidaxmedovich - i.f.d., professor, akademik

Bozorov Orifjon Shodiyevich – t.f.n., dotsent

Pardayev Mamayunus Qarshiboyevich - i.f.d., professor

Vaxabov Abduraxim Vasikovich – i.f.d., professor

Hakimov Obidjon Arzikulovich – i.f.d., professor

Navruz-zoda Baxtiyor Negmatovich - i.f.d., professor

Xatamov Ochildi Qurbonovich- i.f.d., professor

Fayziyeva Shirin Shodmonovna- i.f.n., professor

Jumayeva Gulrux Jo'raqulovna - i.f.n., professor

Egamberdiyeva Salima Raimovna - i.f.n., dotsent

Erkayeva Gulbahor Panjiyevna - i.f.n., professor

Amirqulov Shuhrat Olimovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Samiyeva Gulnoza Toxirovna-i.f.f.d., (PhD), dotsent

Aliqulov Azamat Tuyg'unovich -i.f.f.d., (PhD), dotsent

Aminov Fazliddin Baxadirovich- i.f.n., dotsent

Xo'jaqulova Nigora Rustamovna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Turobov Sherzod Alisherovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Alimova Munisa Yulchiyevna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Ergasheva Nasiba Raxmatullayevna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Boboqulov Sanjar Baxromkulovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Djalilov Raxmonkul Hamidovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Nomazov Baxrom Bobomurodovich - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Alimxanova Nigora Alimxanovna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

June 2025

Volume 3

Number 3

INNOVATION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON
JURNAL

Elektron tijoratni soliqqa tortish va davlat tomonidan tartibga solish masalalari tahlili

Mahmudov Lazizbek

Анализ вопросов налогообложения и государственного регулирования электронной коммерции

Махмудов Лазизбек

Analysis of taxation and government regulation of e-commerce

Makhmudov Lazizbek

Received: May 12, 2025 Revised: May 16, 2025 ■ Accepted: May 19, 2025 ■ Published Online: June 1, 2025

- **Annotatsiya:** ushbu maqolada elektron tijoratni soliqqa tortish va tartibga solish muammolari va strategiyalari tahlil qilingan bo'lib, unda O'zbekistonning konteksti va global amaliyoti yoritilgan. U soliq bazasini aniqlash, soliq yurisdiksiyasini aniqlash va samarali soliq yig'ish mexanizmlarini yaratish kabi asosiy masalalarni o'rganadi. Tadqiqot raqamli tovarlar va xizmatlarga soliq solish, transchegaraviy operatsiyalar va ijtimoiy media platformalarida norasmiy savdoning murakkabligini ta'kidlaydi. Maqolada OECD, Yevropa Ittifoqi, AQSh, Xitoy va MDH davlatlarining xalqaro tajribalaridan kelib chiqib, O'zbekistonning iqtisodiy va huquqiy muhitiga moslashtirilgan gibrid soliqqa tortish modeli taklif etilgan. Ushbu model moslashuvchanlikni, adolatni, tizimli qamrovni va raqamlashtirishni ta'kidlaydi, avtomatlashtirilgan identifikatsiya platformalari, yagona soliq hisoboti tizimlari va elektron tijorat sub'ektlari uchun markalash tizimi kabi vositalarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, shaffoflik va soliqqa muvofiqlikni oshirish uchun "elektron tijorat" funksiyasini kartadan kartaga to'lov tizimlariga qo'shishni taklif qiladi. Taklif etilayotgan mexanizmlar davlat daromadlarini ko'paytirish, tartibga solish nazoratini kuchaytirish, firibgarlikni kamaytirish va raqobatbardosh va teng huquqli elektron tijorat ekotizimini yaratishda xalqaro standartlarga muvofiqlashtirishga qaratilgan.
- **Kalit so'zlar:** elektron tijorat, soliq solish, davlat tomonidan tartibga solish, raqamli iqtisodiyot, soliq bazasi, soliq yig'ish, transchegaraviy operatsiyalar, raqamli xizmatlar, iste'molchilar huquqlarini himoya qilish, gibrid soliq modeli, markalash tizimi, shaffoflik, fiskal siyosat, O'zbekiston, xalqaro standartlar, avtomatlashtirilgan soliq tizimlari, raqamli to'lovlar, blockchain, ikki tomonlama soliq, global integratsiya.
- **Аннотация:** в данной статье анализируются проблемы и стратегии налогообложения и регулирования электронной коммерции с акцентом на контекст Узбекистана и глобальные практики. В статье рассматриваются такие ключевые вопросы, как определение налоговой базы, налоговой юрисдикции и создание эффективных механизмов сбора налогов. В исследовании подчеркиваются сложности, связанные

с налогообложением цифровых товаров и услуг, трансграничных транзакций и неформальной торговли на платформах социальных сетей. Опираясь на международный опыт ОЭСР, ЕС, США, Китая и стран СНГ, авторы предлагают гибридную модель налогообложения, адаптированную к экономической и правовой среде Узбекистана. Эта модель делает упор на гибкость, справедливость, систематическое охват и цифровизацию, включая такие инструменты, как платформы для автоматической идентификации, унифицированные системы налоговой отчетности и систему маркировки для субъектов электронной коммерции. Кроме того, предлагается интегрировать функцию «электронной коммерции» в платёжные системы «карта-карта» для повышения прозрачности и соблюдения налогового законодательства. Предлагаемые механизмы направлены на увеличение государственных доходов, усиление контроля со стороны регулирующих органов, сокращение мошенничества и соответствие международным стандартам при одновременном создании конкурентоспособной и справедливой экосистемы электронной коммерции.

- **Ключевые слова:** электронная коммерция, налогообложение, государственное регулирование, цифровая экономика, налоговая база, сбор налогов, трансграничные операции, цифровые услуги, защита прав потребителей, гибридная модель налогообложения, система маркировки, прозрачность, налогово-бюджетная политика, Узбекистан, международные стандарты, автоматизированные налоговые

KIRISH

Elektron tijorat kichik va o'rta biznes subyektlari uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Qishloq hududlaridagi ishlab chiqaruvchilar o'z tovarlarini kam xarajat bilan butun mamlakat yoki dunyo bo'ylab sotish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Bu esa ularning daromadlarini va iqtisodiyotda bandlikni oshirishga xizmat qiladi. Kelgusida yurtimizda elektron tijoratning ahamiyati yanada ortishi kutilmoqda. Bu soha nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshirishda, balki aholining hayot sifatini yaxshilashda ham muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun elektron tijorat platformalarining rivojlanishi O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida strategik yo'nalish sifatida qaralishi lozim deb hisoblaymiz.

Elektron tijoratning jadal rivojlanishi mamlakatlarning iqtisodiy va ijtimoiy tizimlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Bu

системы, цифровые платежи, блокчейн, двойное налогообложение, глобальная интеграция.

- **Annotation:** this article analyzes the challenges and strategies for taxing and regulating e-commerce, with a focus on Uzbekistan's context and global practices. It explores key issues such as defining the tax base, determining tax jurisdiction, and establishing effective tax collection mechanisms. The study highlights the complexities of taxing digital goods and services, cross-border transactions, and informal trade on social media platforms. Drawing on international experiences from the OECD, EU, USA, China, and CIS countries, the article proposes a hybrid taxation model tailored to Uzbekistan's economic and legal environment. This model emphasizes flexibility, fairness, systematic coverage, and digitalization, incorporating tools like automated identification platforms, unified tax reporting systems, and a marking system for e-commerce entities. Additionally, it suggests integrating an "e-commerce" function into card-to-card payment systems to enhance transparency and tax compliance. The proposed mechanisms aim to increase state revenue, strengthen regulatory oversight, reduce fraud, and align with international standards while fostering a competitive and equitable e-commerce ecosystem.

- **Key words:** e-commerce, taxation, government regulation, digital economy, tax base, tax collection, cross-border transactions, digital services, consumer protection, hybrid taxation model, marking system, transparency, fiscal policy, Uzbekistan, international standards, automated tax systems, digital payments, blockchain, double taxation, global integration.

sohaning o'sishi soliqqa tortish va davlat tomonidan tartibga solish masalalarini muhim ahamiyatga ega qilmoqda. Buning bir nechta sabablari bor:

- davlat byudjetini shakllantirish;
- shaffoflikni ta'minlash;
- mahalliy tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlash;
- foydalanuvchi xavfsizligi;
- raqamli iqtisodiyot rivoji;
- xalqaro integratsiya.

Elektron tijoratni soliqqa tortish va tartibga solish byudjetni to'ldirish bilan birga, sohaning barqaror rivojlanishini, shaffoflikni va iste'molchi huquqlarini himoya qiladi. Shu sababli, O'zbekistonda bu yo'nalishdagi siyosatni takomillashtirish juda muhimdir.

Elektron tijoratni soliqqa tortish bo'yicha tadqiqotlar turli mamlakatlarda olib borilgan bo'lib, bugungi kunda, butun dunyoda ushbu mavzuga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Ushbu

mavzuga e'tibor qaratgan g'arb olimlaridan R.L.Doernberg [1] elektron tijoratdagi xalqaro savdo va soliq masalalarini o'rgangan. U raqamli tranzaksiyalarga mavjud soliq qonunchiligini qo'llashdagi qiyinchiliklarni va xalqaro standartlar zarurligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, OECD (Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot tashkiloti)ning "Addressing the Tax Challenges of Digital Economy" hisobotlari elektron tijorat va raqamli iqtisodiyotga soliq solish masalalarini tahlil qiladi. Bu hisobotlar global miqyosda elektron tijoratni tartibga solish uchun tavsiyalar beradi. Xuddi shunday, Yevropa Ittifoqi elektron tijoratni tartibga solishda iste'molchilarni himoya qilish, axborot xavfsizligi va raqobatni qo'llab-quvvatlash yo'nalishida keng ko'lamli tadqiqot va qonunchilik tashabbuslarini amalga oshirgan. YI tomonidan ishlab chiqilgan Online Dispute Resolution (ODR) [8] platformasi iste'molchilar va biznes o'rtasidagi nizolarni tez hamda kam xarajat bilan hal qilish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

MDH olimlaridan A.V.Koren [2] MDH davlatlarida elektron tijoratni soliqqa tortish mexanizmlarini tahlil qilib, transchegaraviy tranzaksiyalar va anonimlik kabi jihatlarni soliq tizimiga moslashtirish muammolarini tahlil qilgan. Shu bilan birga, E.N.Krivenko [3] Rossiya va Osiyo davlatlari tajribasini o'rganib, milliy yondashuvlar va xalqaro integratsiya zarurligini ta'kidlagan.

O'zbekiston olimlaridan Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti tadqiqotchisi K.T.Urazaliev [4] elektron tijoratni soliqqa tortish sohasida O'zbekistonning o'ziga xos rivojlanish

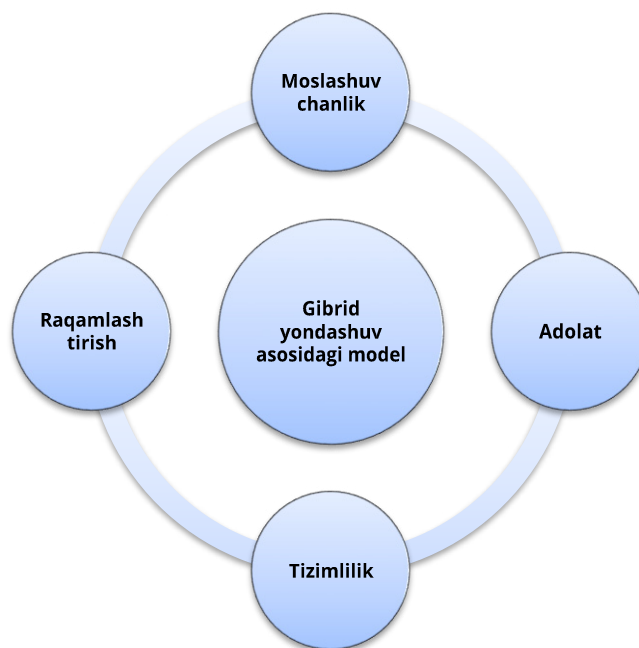
bosqichlarini o'rgangan. Ular elektron to'lovlar va raqamli savdo qonunchiligini milliy iqtisodiy ehtiyojlarga moslashtirishni tahlil qilgan. O'zbekistonlik tadqiqotchilardan Sh.Sodikov [9] O'zbekistonda Raqamli transformatsiya markazi direktori sifatida elektron tijorat strategiyasini ishlab chiqishda muhim rol o'ynagan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada elektron tijoratni soliqqa tortish va tartibga solishni o'rganish uchun adabiyotlar tahlili, qiyosiy tahlil, normativ-huquqiy hujjatlar tahlili, amaliy modellash, empirik ma'lumotlar va texnologik yechimlar kabi metodlar qo'llanilgan. Xalqaro (OECD, Yevropa Ittifoqi, AQSh, Xitoy, MDH) va mahalliy (O'zbekiston qonunchiligi, K.T.Urazaliev, Sh.Sodikov tadqiqotlari) tajribalar solishtirilib, gibril soliq modelini ishlab chiqish taklif qilinadi. Model moslashuvchanlik, adolat, tizimlilik va raqamlashtirish tamoyillariga asoslanib, markirlash tizimi, plastik kartalar orqali "elektron tijorat" funksiyasi va blockchain kabi texnologiyalarni qo'llash orqali soliq bazasini aniqlash, to'lov manzilini belgilash va shaffoflikni oshirishni ko'zlaydi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Bugungi kunda elektron tijorat ijtimoiy-iqtisodiy sohaning hamda jamiyatning barcha jabhalariga kirib borayotganligini inobatga olgan holda, elektron tijoratning barcha jihatlarni qamrab oladigan, gibril yondashuv asosidagi soliqqa tortish

1-rasm. Elektron tijoratni soliqqa tortishni gibril yondashuv asosidagi modelining asosiy tamoyillari

modelini joriy qilish talab etiladi. Bu elektron tijoratni asosiy faoliyat yo'nalishlarini qamrab olishga va yaqin kelajakdagi rivojlanish jarayonlarida vujudga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni bartaraf etishga xizmat qiladi. Ushbu gibridd yondashuv asosidagi soliqqa tortish modelini asosiy tamoyillari 4 ta jixatni qamrab olishi zarur deb hisoblaymiz.

Ushbu tamoyillar modelning bugungi kun va kelesidagi elektron tijorat faoliyati xususiyatlariga integratsiyalashish imkonini beradi va quyidagi vazifalarni bajaradi:

- moslashuvchanlik: elektron tijoratni soliqqa tortishda turli mamlakatlarning iqtisodiy va huquqiy xususiyatlariga moslashish imkoniyatini beradi;
- adolat: xalqaro va mahalliy korxonalar uchun teng sharoitlarni yaratishga yordam beradi;
- tizimlilik: elektron tijoratning barcha turlarini qamrab olish (raqamli xizmatlar, tovarlar, transchegaraviy operatsiyalar) va kelajakdagi o'zgarishlarni inobatga olib takomillashtirish imkoniyatini yaratadi;
- raqamlashtirish: avtomatlashtirilgan va raqamli texnologiyalar asosida soliq jarayonlarini boshqarish inson omillarini kamaytirib xatoliklarni oldini olish imkoniyatini yaratadi.

Ushbu tamoyillar elektron tijorat sohasida faoliyat ko'rsatuvchi xalqaro va mahalliy korxonalar hamda elektron tijorat faoliyatining barcha daromad keltiruvchi yo'nalishlarini o'z xususiyatlaridan kelib chiqib soliqqa tortishga asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu model elektron tijorat faoliyatini soliqqa tortishda xatoliklar va kamchiliklarga o'rin qoldirmasligi uchun uning tarkibida o'zaro mutanosib elementlar bo'lishini talab etadi.

Ushbu yondashuv rezidentlarning global daromadlarini,

norezidentlarning esa faqat mahalliy daromadlarini soliqqa tortishni nazarda tutadi. Elektron tijoratda soliq stavkalarini faoliyat turi bo'yicha farqlash muhimdir. Soliq bazasini aniqlash huquqiy, iqtisodiy va texnologik choralarni talab etib, iste'mol joyiga asoslangan tamoyillar, raqamli xizmatlar uchun maxsus qoidalar, tranzaksiya kuzatuv tizimlari (geolokatsiya, blokcheyn), sotuvchilarni ro'yxatga olish, raqamli identifikatorlar, global minimal soliq stavkasi, xalqaro ma'lumot almashuvi va sun'iy intellekt kabi vositalardan foydalanishni talab qiladi. Bu esa soliqdan qochishni oldini olib, global murakkabliklarni boshqarishga xizmat qiladi.

Maxsus qoidalar yondashuvi sotish hajmi, foydalanuvchi soni yoki tranzaksiya miqdoriga asoslangan soddalashtirilgan daromad hisobini joriy etadi. Elektron tijoratda raqamli aktivlar (kriptovalyuta, NFT) va xizmatlar (striming, reklama) uchun alohida soliq qoidalarini ishlab chiqish zarur. Samarali soliq undirish tovar va xizmatlarning xususiyatlariga bog'liq: moddiy tovarlar (kiyim, texnika) uchun QQS va bojxona soliqlari, raqamli tovarlar (dasturiy ta'minot, e-kitoblar) va xizmatlar (onlayn ta'lim, konsultatsiyalar) uchun esa avtomatik soliqqa tortish tizimi qo'llaniladi. Abonentlik xizmatlari (striming, bulutli saqlash) doimiy yoki o'zgaruvchan stavkalar bilan soliqqa tortilsa, gibridd xizmatlar (ovqat yetkazib berish) tovar va xizmatlarning birgalikda soliqqa tortilishi bilan tartibga solinadi. Yetkazib berish joyiga asoslangan mahalliy soliq stavkalari tizimning shaffofligi va samaradorligini oshiradi. Ikki tomonlama soliqqa tortilishni oldini olish uchun soliq shartnomalari transchegaraviy savdoda soliq yukini kamaytirib, manba va yashash joyi davlatlari o'rtasida soliq taqsimotini standartlashtiradi.

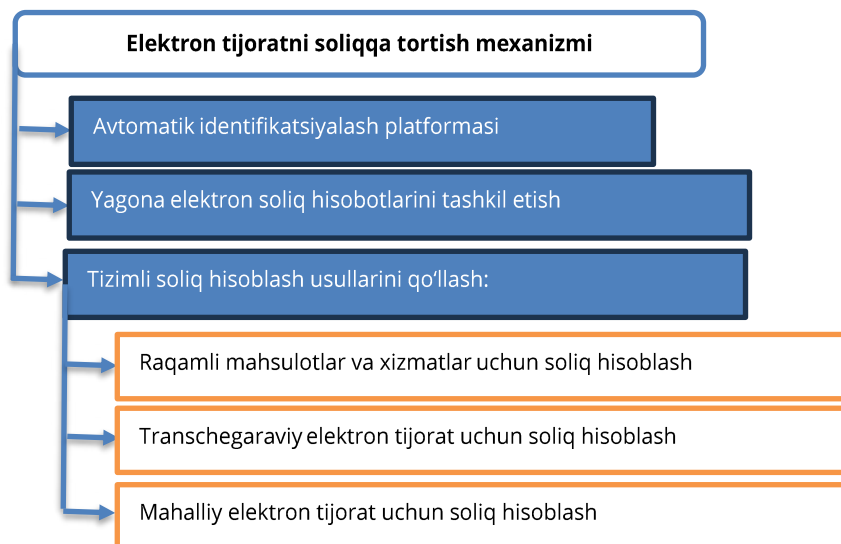

2-rasm. Elektron tijoratni gibridd yondashuv asosidagi soliqqa tortish modelining asosiy elementlari

Elektron tijoratda soliq to'lov manzilini aniqlash uchun yagona platforma, maxsus hisob raqamlari, modernizatsiyalashgan soliq qonunchiligi va xalqaro hamkorlik talab etiladi. Platforma ishtirokchilarni ro'yxatga olish va ma'lumot taqdim etishni kafolatlab, maxsus hisob raqamlari tranzaksiyalarni shaffof kuzatishga yordam beradi. Raqamli tovarlar va xizmatlar uchun soddalashtirilgan soliq mexanizmlari, xalqaro soliq siyosatining muvofiqlashtirilishi va

to'lovchilarning aniqligini oshirish muhimdir. Shuningdek, iste'molchilar huquqlarini himoya qiluvchi qonunlarning kuchaytirilishi ishonchni oshirib, soliq jarayonlarini soddalashtirib, davlat daromadlarini ko'paytiradi.

Kuchli mexanizmsiz taklif qilinayotgan modelning samarali ishlashi qiyin, chunki tashkiliy jihat barcha amaliy choralarni to'g'ri tashkil etish uchun juda muhimdir.

3-rasm. Elektron tijoratni gibridd yondashuv asosidagi soliqqa tortish modelining mexanizmi

Avtomatik identifikatsiyalash platformalari elektron tijorat subyektlarini ularning faoliyat joyi, daromad manbasi va rezidentligiga asosanib avtomatik ravishda soliq to'lovchi sifatida ro'yxatdan o'tkazishni ta'minlaydi. Masalan, IP manzillar orqali xaridorning joylashuvi aniqlanadi va tegishli soliq hisoblanadi. Ayrim davlatlarda bu maqsadda bank kartasi yoki hisob raqamidagi manzil ma'lumotlari ham qo'llaniladi. Yagona Elektron Soliq Hisobotlari (YESH) tizimi orqali elektron tijorat subyektlari soliq hisobotlarini raqamli shaklda yuboradi. Bu tizim soliq bazasini kengaytirish, operatsiyalarni aniqlash, to'lovlarni avtomatlashtirish va nazorat qilish, shuningdek raqamli daromadlarni aniq hisoblash imkonini beradi. Natijada, iqtisodiy faoliyat rasmiylashtiriladi va davlat budjetiga tushumlar oshadi.

Tizimli soliq hisoblashda faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari inobatga olinib, raqamli tovar va xizmatlar uchun turli yondashuvlar qo'llaniladi: sotish hajmi, transchegaraviy tijoratda shartnomaviy manba, mahalliy tijoratda esa hududiy daromad usuli. Ushbu gibridd yondashuv davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlikni kuchaytiradi, subyektlarga aniq qoidalarni belgilaydi va adolatli soliq tizimini shakllantiradi.

Raqamli xizmatlar uchun joriy etilgan maxsus soliqlar (Digital Services Tax) Google, Amazon va Facebook kabi kompaniyalar ko'rsatgan xizmatlardan daromad olgan mamlakat asosida undiriladi. OECD tomonidan ishlab chiqilgan xalqaro

kelishuvlar esa soliq to'lov joyini standartlashtirishga qaratilgan bo'lib, daromad iste'molchi joylashgan mamlakatda soliqqa tortilishini nazarda tutadi. Shuningdek, blockchain texnologiyasi orqali amalga oshirilgan operatsiyalar haqida aniq va real vaqt rejimidagi ma'lumotlar saqlanadi, bu esa soliqlarni kuzatish va tahlil qilishni shaffoflashtiradi.

Model kichik biznesdan yirik korporatsiyalargacha barcha turdagi tijorat subyektlariga mos keladi. Soliq shartnomalari orqali ikki tomonlama soliqqa tortilishning oldi olinadi. Avtomatlashtirilgan tizimlar esa soliq ma'lumotlarini real vaqt rejimida kuzatishni ta'minlaydi.

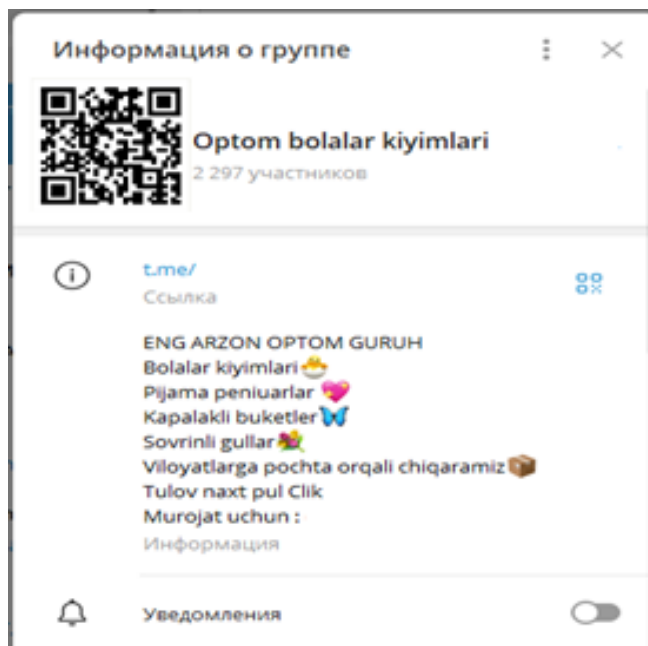
O'zbekistonda ijtimoiy tarmoqlar orqali amalga oshirilayotgan elektron tijoratni tartibga solish zarurati bir necha muhim omillar bilan asoslanadi. "2024-yilda Raqobatni rivojlantirish va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish qo'mitasiga elektron tijorat sohasi bo'yicha 1 328 ta murojaat kelib tushgan bo'lib, ularning 77,9 foizi nuqsonli maishiy texnika savdosiga oid bo'lgan" [10]. Shu sababli, o'zini o'zi band qilganlarga elektron tijoratni qonuniy yuritish imkoniyatini berish taklif etilmoqda. Firibgarlik holatlari ortgani sababli "Istiqbolli loyihalar milliy agentligi (ILMA) elektron tijorat bozorini tartibga soluvchi reguliyator etib belgilanib, nazorat tizimlari ishlab chiqilmoqda" [11]. 2022-yilda qabul qilingan "Elektron tijorat to'g'risida"gi qonun orqali elektron shartnomalarni rasmiylashtirish, ishtirokchilar huquq va majburiyatlarini belgilash

ko'zda tutilgan. Shuningdek, Prezident qaroriga muvofiq, elektron tijorat platformalarining "Ochiq raqamli ekotizim"ga integratsiyasi belgilab berilib, "2024-yil 1-yanvargacha foyda solig'i stavkasi 50 foizga kamaytirilgan" [12]. Shu bois, elektron tijoratni, ayniqsa ijtimoiy tarmoqlarda yuritilayotgan faoliyatni tartibga solish – soliq tushumlarini oshirish, firibgarlikni kamaytirish va iste'molchilar huquqlarini himoya qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu sababli, ijtimoiy tarmoqlarda faoliyat yuritayotgan

sotuvchilarni markerlash tizimini joriy etish soliqdan bo'yin tovlashni kamaytiradi, shaffoflikni oshiradi, adolatli raqobatni ta'minlaydi va xizmat sifatini yaxshilaydi. Natijada, soliq tushumlari ortadi, davlat nazorati kuchayadi, xalqaro standartlarga moslashish osonlashadi va noqonuniy faoliyat qisqaradi. Bu esa elektron tijorat bozorida ishonch va barqarorlikni ta'minlaydi.

4-rasm. Markerlash tizimi ko'rinishiga na'muna

4-rasm. Markerlash tizimi ko'rinishiga na'muna

1-jadval

Gibrid yondashuv asosidagi soliqqa tortish modelida markerlash tizimini joriy etish bosqichlari

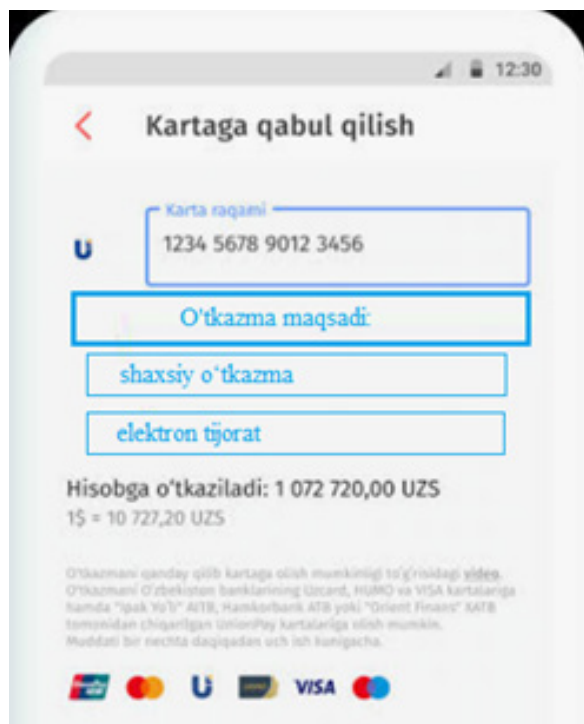
BOSQICH	AMAL	JARAYON
1.	Huquqiy asoslarni yaratish	Normativ asoslarni qabul qilish, markerlash tizimining qoidalarini belgilash
2.	Markerlash tizimini yaratish	Elektron sertifikatlarni joriy etish, markerlash formatini belgilash
3.	Texnik infratuzilmani rivojlantirish	Davlat soliq platformasi integratsiyasi, mobil ilovani joriy etish
4.	Nazorat va monitoring	Avtomatlashtirilgan tizimlar, tekshiruv xizmati
5.	Xabar berish va jamoatchilikni jalb qilish	Xabardorlik kampaniyasi, jamoatchilik ishtiroki
6.	Jarimalar va rag'batlantirish tizimi	Jarimalar joriy etish, rag'batlantirish mexanizmi

Markerlash tizimi – elektron tijorat subyektlarini identifikatsiya qilish va ularning faoliyatini qonuniylashtirish uchun davlat tomonidan belgilangan standartlashtirilgan identifikator (masalan, QR-kod yoki unikal ID, NFT) berish tizimidir.

Elektron tijorat orqali xizmat ko'rsatuvchilarni soliq tizimida ro'yxatdan o'tganligini tasdiqlovchi markerlash tizimi ko'plab davlatlarda qo'llanilmoqda. Masalan, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida raqamli xizmatlar uchun QQSni boshqarish

maqsadida "Mini One Stop Shop" (MOSS) tizimi joriy etilgan bo'lib, bu tizim orqali xizmat ko'rsatuvchilar ro'yxatdan o'tib, soliq majburiyatlarini bajaradilar. Shuningdek, Avstraliya va

Janubiy Koreya kabi davlatlarda ham elektron tijorat subyektlarini soliq ro'yxatidan o'tganligini tasdiqlovchi tizimlar mavjud.

5-rasm. Plastik kartalar pul o'tkazmalari maqsadiga "elektron tijorat" funksiyasini joriy etish

Elektron tijorat orqali xizmat ko'rsatuvchilarni soliq tizimidan ro'yxatdan o'tganligini tasdiqlovchi markerlash tizimini joriy etish 6 ta bosqichda amalga oshirish zarur.

1. Huquqiy asoslarni yaratish. Elektron tijorat ishtirokchilarini davlat soliq tizimida majburiy ro'yxatdan o'tishga majburlovchi normativ-huquqiy bazani shakllantirish zarur. Buning uchun yagona ro'yxatga olish tizimini ishlab chiqish va amalga oshirish lozim. Xizmat ko'rsatuvchilar soliq idorasida yoki onlayn portal orqali ro'yxatdan o'tib, o'z faoliyatlari to'g'risida hujjatlar taqdim etishlari shart bo'ladi. Ro'yxatdan o'tgan subyektlarga unikal tasdiqlash kodi yoki markirovka beriladi. Markerlash tizimini boshqarish va nazorat qilish uchun texnik va huquqiy talablar ishlab chiqilishi talab etiladi.
2. Markerlash tizimini yaratish. Elektron sertifikatlar joriy etilib, har bir xizmat ko'rsatuvchiga soliq tizimidan ro'yxatdan o'tganligini tasdiqlovchi raqamli sertifikat (QR-kod va unikal identifikator) beriladi. Ushbu sertifikat PDF yoki boshqa raqamli formatda taqdim etilishi mumkin. Har bir ro'yxatdan o'tgan xizmat ko'rsatuvchiga noyob marker ajratilib, u veb-sayt yoki ijtimoiy tarmoqdagi profilida joylashtirilishi talab qilinadi. Bu iste'molchilarga xizmat ko'rsatuvchining qonuniyligini tekshirish imkonini beradi.
3. Texnik infratuzilmani rivojlantirish. Markerlarni

generatsiya va monitoring qilish uchun maxsus davlat soliq platformasi yaratish zarur. Foydalanuvchilarga markerlarni tekshirish imkonini beruvchi mobil ilovalar ishlab chiqilishi lozim. Shuningdek, davlat organlari va elektron tijorat platformalari o'rtasida ro'yxatdan o'tgan subyektlar haqidagi ma'lumotlarni yangilab boruvchi axborot almashinuvi tizimi yo'lga qo'yilishi kerak.

4. Nazorat va monitoring. Ro'yxatdan o'tgan xizmat ko'rsatuvchilarni muntazam nazorat qilish uchun monitoring tizimi joriy etilishi lozim. Bu tizim noqonuniy faoliyatni aniqlash va unga qarshi choralar ko'rishga imkon beradi. Avtomatlashtirilgan tizimlar markerlarning mavjudligi va haqiqiyligini tekshirishni ta'minlaydi. Tekshiruv xizmati esa real vaqt rejimida markerlangan xizmatlarni kuzatib, soliqqa oid qonunbuzarliklarni aniqlashga xizmat qiladi. Soliq idorasi xizmat ko'rsatuvchilarning faoliyatini doimiy nazorat qilib, yangi subyektlarni markerlash tizimiga qo'shishi va noqonuniy faoliyatga qarshi choralar ko'rish zarur.

5. Xabar berish va jamoatchilikni jalb qilish. Soliq idorasi yoki nazorat organlari xizmat ko'rsatuvchilar tomonidan joylashtirilgan tasdiqlash kodlarini tekshirish imkonini beruvchi onlayn platforma yaratishi lozim. Foydalanuvchilar ushbu platforma orqali xizmat ko'rsatuvchining ro'yxatdan

o'tganligini aniqlay olishi kerak. Xabardorlik kampaniyasi doirasida markerlash tizimini ommalashtirish uchun ommaviy axborot vositalarida targ'ibot ishlari olib borilishi zarur. Jamoatchilik ishtirokini ta'minlash maqsadida foydalanuvchilarga marker mavjud emasligi haqida xabar berish imkoniyati yaratish lozim.

6. Jarimalar va rag'batlantirish tizimi. Ro'yxatdan o'tmagan holda xizmat ko'rsatgan subyektlarga moliyaviy jarimalar belgilash va ularning ijrosini qat'iy nazorat qilish zarur. Rag'batlantirish mexanizmi sifatida soliqqa rioya qiluvchi xizmat ko'rsatuvchilarga soliq stavkalarida chegirmalar yoki boshqa imtiyozlar taklif etilishi mumkin.

Tadqiqot natijalarida, ijtimoiy tarmoqlar orqali amalga oshirilayotgan elektron tijoratda to'lov jarayonlari aksariyat hollarda, plastik kartadan o'tkazma shaklida amalga oshirilishi ommlashganligi, bunda to'lov jarayoni shaxsiy o'tkazma sifatida toifalanishi aniqlandi. Shu sababli, ushbu jarayonni ham tartibga solish va nazorat qilish mexanizmini ishlab chiqish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Shuning uchun, plastik kartadan plastik kartaga pul o'tkazish jarayonida maqsadi degan joyiga "elektron tijorat" funksiyasini qo'shib, ushbu xizmat orqali har bir o'tkazma avtomatik tarzda soliqqa tortilishi yo'lga qo'yish zarurdir. Bu tizim orqali nafaqat elektron tijoratda shaffoflik oshadi, balki davlat soliq tushumlari ham sezilarli darajada ko'payadi. Shuningdek, bunday yondashuv yordamida noqonuniy iqtisodiy faoliyatni kuzatish osonlashadi.

Plastik kartalar orqali amalga oshiriladigan pul o'tkazmalari maqsadiga "elektron tijorat" funksiyasini joriy etish ijtimoiy tarmoqlar orqali sotilgan tovarlar ustidan soliq nazoratini kuchaytirishga xizmat qiladi. Shuningdek, bozorni rasmiylashtirish orqali tadbirkorlar uchun teng raqobat muhitini yaratadi va soliqqa tortishda adolatni ta'minlaydi. Rasmiy ro'yxatdan o'tgan sotuvchilar iste'molchilar huquqlarini yaxshiroq himoya qilish imkonini berib, tovar sifati bo'yicha qonuniy kafolatlarni ta'minlaydi. Bundan tashqari, ushbu tizim bank xizmatlarining raqamli rivojlanishini tezlashtirib, tranzaksiyalarning avtomatlashtirilgan nazoratini oshiradi.

2-jadval

Plastik kartalar pul o'tkazmalari maqsadiga "elektron tijorat" funksiyasini joriy etish bosqichlari

№	Bosqichlar	Mazmuni va izoh
1.	Huquqiy asoslarni shakllantirish	Elektron tijorat operatsiyalarini aniqlash, soliqqa tortish bo'yicha aniq qonunchilik me'yorlari ishlab chiqilishi zarur. Norasmiy savdoni qonuniylashtirish uchun oddiy va yengillashtirilgan soliq rejimlari joriy etilishi lozim.
2.	Texnologik infratuzilmani rivojlantirish	Elektron tijoratni aniqlash uchun bank kartalarida "shaxsiy o'tkazma" va "elektron tijorat" deb belgilash imkoniyati yaratiladi. Monitoring tizimi orqali banklar, soliq idoralari va to'lov tizimlari o'zaro real vaqt rejimida ma'lumot almashadi.
3.	Savdo faoliyatini rasmiylashtirish	Ijtimoiy tarmoqlarda savdo qilayotgan shaxslar albatta ro'yxatdan o'tgan elektron tijorat sub'yekti bo'lishi kerak. Ular uchun patent yoki yengil soliq tizimi joriy etiladi. Norasmiy savdoga nisbatan jarimalar belgilanadi.
4.	Raqamli to'lovlarni rag'batlantirish	Plastik kartalar orqali to'lov qilgan sotuvchilarga soliqlarda yengillik beriladi. Iste'molchilar uchun esa raqamli to'lovlar evaziga cashback yoki boshqa mukofot tizimlari joriy etiladi.
5.	Xalqaro tajribani o'rganish	Xitoy, Hindiston va Yevropa Ittifoqining elektron tijoratni soliqqa tortish bo'yicha tajribalari o'rganiladi va mahalliy sharoitga moslashtiriladi. Bu esa tizimning samaradorligini oshiradi.
6.	Nazorat va hisobot tizimini joriy etish	Bank tizimlari va soliq idoralari o'rtasida avtomatlashtirilgan real vaqt rejimidagi monitoring tizimi yo'lga qo'yiladi. Sotuvchilarga esa sodda, tez va tushunarli soliq hisobotini topshirish imkoniyati yaratiladi.
7.	Aholi va tadbirkorlarni xabardor qilish	Tadbirkorlar va aholiga yangi tizimning afzalliklari, soliq yengilliklari va qonuniy savdoning foydalari haqida ommaviy axborot vositalari orqali tushuntirish ishlari olib boriladi.
8.	Bosqichma-bosqich joriy etish	Tizimni darhol emas, balki ayrim hududlarda yoki faoliyat turlarida tajriba tariqasida joriy etish, so'ngra muvaffaqiyatli natijalarga asoslanib respublika bo'yicha keng tatbiq etish taklif etiladi.

Plastik kartadan plastik kartaga pul o'tkazmalari orqali elektron tijorat operatsiyalarini soliqqa tortish quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

Bu mexanizm samarali ishlashi uchun davlat organlari, bank tizimlari, ijtimoiy tarmoqlar operatorlari va tadbirkorlar o'rtasida yaqin hamkorlik talab etiladi. Elektron tijoratni gibrid yondashuv asosidagi soliqqa tortish modelida markerlash tizimi va plastik kartalar orqali o'tkazmalarga "elektron tijorat" funksiyasini qo'shish markaziy o'rin tutadi.

Elektron tijoratda soliqqa tortish jarayonida markerlash tizimi va plastik kartalar orqali o'tkazmalarga "elektron tijorat" funksiyasini qo'shish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu mexanizmlar quyidagi asosiy muammolarni hal etishda samarali yechim sifatida qaralishi mumkin.

1. Ikkiyoqlama soliqqa tortishning oldini olish. Elektron tijorat operatsiyalari turli yurisdiksiyalarga tegishli bo'lishi sababli, bir xil faoliyat turli davlatlarda takroriy soliqqa tortilishi mumkin. Markerlash tizimi har bir xizmat ko'rsatuvchiga unikal identifikator berish orqali soliqqa tortish majburiyatlarini faqat bitta yurisdiksiyaga bog'lashni osonlashtiradi. Plastik kartalar orqali amalga oshiriladigan o'tkazmalarda "elektron tijorat" funksiyasining joriy etilishi mablag'ning kelib chiqishi va yo'nalishini aniq belgilash imkonini beradi, bu esa soliqlarni avtomatik undirish orqali takroriy soliqqa tortishning oldini oladi.

2. Soliq bazasini aniqlash. Elektron tijoratda raqamli xizmatlar va tovarlar yetkazib berish qiyin kuzatilishi mumkin. Markerlash tizimi xizmat ko'rsatuvchilar va ularning tranzaksiyalarini ro'yxatga olish orqali soliq bazasini aniq belgilashga yordam beradi. Har bir marker xizmat yoki tovarning xususiyatlarini aks ettirishi sababli, soliq solish avtomatlashtirilgan tizim orqali amalga oshiriladi. "Elektron tijorat" funksiyasining qo'shilishi orqali har bir tranzaksiya bank tizimida qayd etilib, soliq bazasining shaffofligini oshiradi va naqd pulsiz hisob-kitoblarni kuzatish imkonini yaratadi.

3. Soliq to'lash manzilini aniqlash. Elektron tijorat subyektlari turli davlatlarda joylashgani bois, soliqqa tortish joyini aniqlash muammosi yuzaga keladi. Markerlash tizimi xizmat ko'rsatuvchining joylashuvini belgilab, soliqqa tortish hududini aniq ko'rsatishga yordam beradi. Shuningdek, plastik kartalar orqali tranzaksiyalar amalga oshirilganda karta egasi va xizmat ko'rsatuvchining joylashuvi qayd etiladi, bu esa soliqqa tortish manzilini avtomatik aniqlash imkonini beradi.

4. Davlat daromadlarini oshirish va soliq nazoratini kuchaytirish. Elektron tijorat subyektlarining soliqqa tortish tizimidan chetda qolishi davlat daromadlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Markerlash tizimi orqali subyektlarning faoliyati onlayn kuzatilib, soliqqa tortish mexanizmi mustahkamlanadi. "Elektron tijorat" funksiyasining joriy etilishi natijasida bank tizimlari real vaqt rejimida tranzaksiyalarni qayd etib, soliqlarni avtomatik undirishga imkon yaratadi. Bank va soliq organlari

o'rtasidagi ma'lumot almashinuvi soliqqa tortish tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Markerlash iste'molchilarga xizmat ko'rsatuvchilarning qonuniy faoliyatini tasdiqlash imkonini beradi. Bu esa firibgarlik holatlarini kamaytiradi va mijozlar orasida ishonch muhitini mustahkamlaydi. Qonuniy ro'yxatdan o'tgan subyektlar va soliq to'lamayotgan noqonuniy subyektlar o'rtasidagi farqni yo'q qilish orqali adolatli bozor muhiti yaratiladi. Markerlash tizimi orqali elektron tijoratdan tushadigan soliq bazasini kengaytirish mumkin bo'ladi. Avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari noqonuniy faoliyatni aniqlash imkonini beradi. Shaffoflik oshishi xorijiy va mahalliy investorlarda ishonch uyg'otadi.

Plastik kartadan plastik kartaga pul o'tkazishda "elektron tijorat" funksiyasini qo'shish iqtisodiy adolatni ta'minlashga xizmat qiladi. Har bir tranzaksiya kuzatilganligi sababli, nafaqat yirik, balki kichik miqyosdagi elektron tijorat subyektlari ham teng sharoitda ishlaydi. Naqd pul bilan bog'liq noqonuniy operatsiyalar qisqaradi, chunki barcha tranzaksiyalar kuzatiladi va hujjatlashtiriladi. Elektron tijorat tranzaksiyalarining soliqqa tortilishi davlatning soliq tushumlarini sezilarli darajada ko'paytiradi. Elektron tijorat funksiyasi kichik bizneslar uchun shaffof ish mexanizmini yaratib, ularni rasmiy iqtisodiyotga jalb qiladi. Banklar uchun yangi xizmatlar va yechimlarni taklif qilish imkoniyati oshadi.

Muhokama

Ushbu mavzuda olib borilgan tadqiqot natijalarida elektron tijoratni soliqqa tortishda bir nechta muhim jixatlarni ko'rib chiqish zarurligi aniqlandi, bular [5]:

1. Elektron tijoratda avtonom veb-serverlarning vujudga kelishi;
2. Ikkiyoqlama soliqqa tortilish holatini yuz berishi;
3. Ijtimoiy tarmoqlar orqali elektron tijorat amalga oshirilganda soliq solish dastagini aniqlash kabi jixatlari ko'rib chiqilgan.

Bugungi kunda ham, elektron tijoratni soliqqa tortishda dolzarb bo'lib turgan asosiy muammolarni uchta guruhga bo'lib o'rganish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

1. Soliq solish bazasini belgilash;
2. Soliq to'lash manzilini aniqlash;
3. Soliqqa tortish dastagini topish.

1. Soliq bazasini aniqlashdagi murakkabliklar. Raqamli tovar va xizmatlarning (masalan, elektron kitoblar, musiqa, onlayn reklama, bulutli saqlash) fizik shaklga ega emasligi ularni an'anaviy tovarlardan farqlashni murakkablashtiradi va yangi soliq yondashuvlarini talab etadi. Xalqaro soliq tizimlarining uyg'unlashmaganligi esa global soliq bazasini shakllantirishga to'sqinlik qiladi. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlardagi norasmiy savdo, naqd to'lovlar va platformalar tomonidan ma'lumot yetkazilmasligi soliq nazoratini cheklaydi. Bundan tashqari, huquqiy bo'shliqlar ushbu savdolarni tartibga

solishni qiyinlashtiradi.

2. Soliq to'lash manzili aniqlashdagi muammo [6]. Elektron tijoratda tovarlar va xizmatlar internet orqali global miqyosda taqdim etiladi, bu esa qaysi mamlakatda soliq undirilishi kerakligini aniqlashni qiyinlashtiradi. Masalan, raqamli tovarlar (dasturiy ta'minot, musiqa, filmlar) bir mamlakatdan boshqa mamlakatga yetkaziladi, ammo an'anaviy bojxona nazorati bu yerda mavjud emas [20]. Bu holat soliq organlari uchun qaysi davlat soliq undirish huquqiga ega ekanligini aniqlashda noaniqliklarni keltirib chiqaradi. Shu bilan birga, elektron tijorat sayti bir davlatda ro'yxatdan o'tgan bo'lib, sayt serveri boshqa davlatda joylashgan bo'lsa, tovarlar uchunchi davlatda ishlab chiqarilgan bo'lsa va to'rtinchi davlatga sotilganda, qaysi davlat soliq undirish huquqiga ega bo'lishi xalqaro darajadagi kelishuvlar asosida yechilishi zarur bo'lgan masala hisoblanadi. Ayni paytda, elektron tijoratda avtonom veb-serverlarning vujudga kelishi ham ayni shunday muammoni keltirib chiqaradi.

3. Elektron tijoratdan soliq undirish dastagini aniqlash.

Elektron tijoratda faoliyatning norasmiyligi, to'lovlarning shaffof emasligi va huquqiy bo'shliqlar soliq undirishni murakkablashtiradi. O'zbekistonda onlayn xaridlarning taxminan 20 foizi xorijiy platformalarda amalga oshiriladi, bu esa transchegaraviy soliqqa tortishni yanada qiyinlashtiradi. Global platformalarning mahalliy soliq organlariga yetarli ma'lumot bermasligi va savdolarda anonimlikning yuqoriligi ham nazoratni murakkashtiruvchi omillardandir.

Elektron tijoratni soliqqa tortishdagi ushbu asosiy muammolar bir qator omillar sabab shakllanib, ular raqamli iqtisodiyotning o'ziga xos xususiyatlari, xalqaro savdo va soliq tizimlarining murakkabligi bilan bog'liqdir. Ushbu omillar:

1. Geografik joylashuvni aniqlashning murakkabligi;
2. Soliqqa tortish tizimining nomukammalligi;
3. Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish qiyinligi;
4. Texnologik muammolar;
5. Xalqaro hamkorlikning kamligi va boshqalar.

Elektron tijoratning rivojlanishi bilan bog'liq infratuzilmani yaratish katta investitsiyalarni talab qiladi. Raqobatning

3-jadval

Elektron tijoratning soliq bazasini aniqlashda qo'llaniladigan asosiy usullar

Nº	USULLAR	TAVSIFI
1.	Hududiy daromad usuli	Bu usulda soliq bazasi faqat mamlakat ichida olingan daromadlar bilan cheklanadi va mahalliy elektron tijorat platformalariga (faqat bitta mamlakatda faoliyat yuritadigan bizneslarga) tatbiq etiladi. Masalan, faqat O'zbekistonda ishlovchi internet-do'konlar soliqqa tortiladi. Ayrim davlatlarda, jumladan AQShda, hududida ishlab chiqarilgan tovar va xizmatlar soliqqa tortiladi, chet eldan olingan daromadlar esa maxsus tartiblarga bo'ysunadi. Mamlakat ichidagi daromadlar aniq kuzatilib, soliqqa tortish jarayoniga jalb etiladi.
2.	Yashash joyiga asoslangan usul	Soliq bazasi jismoniy va yuridik shaxslarning rezidentligiga asoslanadi. Xalqaro xizmat ko'rsatuvchi platformalar (masalan, freelancing saytlar yoki onlayn xizmatlar) tovar yoki xizmat yetkazib berilgan mamlakatda soliqqa tortiladi. Ko'plab davlatlarda rezidentlar global daromatlari bo'yicha soliqqa tortilsa, nerezidentlar faqat mamlakat ichida olingan daromatlari uchun soliq to'laydi. Shu bilan birga, rezidentlarning xalqaro daromatlari soliqqa tortilishi nazorat qilinadi, nerezidentlar esa mamlakat hududidagi faoliyatidan olinadigan daromadlar bo'yicha soliqqa tortiladi.
3.	Manbaga asoslangan usul	Bu usulda soliq bazasi daromad manbasiga asoslanadi va transchegaraviy savdo platformalariga (masalan, Amazon yoki Alibaba) tatbiq etiladi. Ushbu yondashuv xalqaro daromadga ega elektron tijorat bizneslariga mos kelib, daromadning qayerda ishlab topilganiga e'tibor qaratadi. Yevropa davlatlarida ichki manbalardan olingan daromad soliqqa tortiladi, chet el daromatlari esa ko'pincha ozod qilinadi yoki maxsus tartiblarga bo'ysunadi.
4.	Gibrid yondashuvlar	Ba'zi mamlakatlar soliq bazasini aniqlashda gibrid yondashuvdan foydalanib, mahalliy va global daromatlarni qamrab oluvchi tizimni qo'llaydi. O'zbekistonda jismoniy shaxslar uchun global daromad, korporatsiyalar uchun esa rezidentlikka asoslangan yondashuv tatbiq etilishi mumkin. Shu bilan birga, rezidentlar global daromad bo'yicha, nerezidentlar esa faqat mamlakat hududida olingan daromad bo'yicha soliqqa tortiladi.

5.	Maxsus qoidalar usuli	Ayrim tarmoqlarda soliq bazasini aniqlash uchun maxsus qoidalar qo'llaniladi. Xususan, raqamli xizmatlar va tovarlar (masalan, elektron kitoblar, dasturiy ta'minot, musiqiy xizmatlar) hamda yirik onlayn platformalar (masalan, raqamli reklama) orqali olingan daromad soliqqa tortilishi mumkin. Elektron tijorat sohasida ishlab chiqarish yoki sotish hajmiga asoslangan soliq hisoblash tizimi joriy etilishi mumkin.
6.	Soliq shartnomalari	Soliq shartnomalari mavjud mamlakatlar transchegaraviy operatsiyalar uchun maxsus qoidalarga ega. Ushbu yondashuv eksport-import va raqamli xizmatlar ko'rsatuvchi platformalardan soliq undirish imkonini yaratadi. Amaliyotda bu usul qo'llanilib, yirik elektron tijorat kompaniyalari (masalan, Google, Yandex) O'zbekistonga soliq to'laydi. Shuningdek, ikki tomonlama soliqqa tortilishni oldini olib, operatsiyalarning qaysi davlatda soliqqa tortilishini aniqlash orqali investorlar uchun qulay sharoit yaratiladi.

kuchayishi va narxlarni pasaytirish zarurati kompaniyalar foydasini kamaytirishi mumkin [16]. Bu holatda, mahalliy tadbirkorlik subyektlariga tashqi bozorlarda raqobatlashish imkoniyatlari cheklangan bo'ladi.

Elektron tijorat platformalarini soliqqa tortish yondashuvlari mamlakatlarning iqtisodiy sharoitlari, soliq tizimlari va raqamli iqtisodiyot darajasiga qarab farqlanadi.

AQSh [20]: 1998-yilda qabul qilingan "Elektron tijoratni soliqlardan ozod qilish to'g'risida"gi qonun elektron savdolarga soliq moratoriyini joriy etib, sohaga rag'bat berdi. Biroq shtat va mahalliy savdo soliqlari byudjet uchun muhim daromad manbai hisoblanganligi sababli, bu moratoriy mahalliy moliyaviy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin edi. Moratoriy muddati tugagach, qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) joriy etilib, onlayn savdo faoliyatini huquqiy tartibga solish va soliq tushumlarini ta'minlashga xizmat qildi.

Yevropa ittifoqi [14]: QQS transchegaraviy savdoda qo'llaniladi va iste'molchilar huquqlarini himoya qilishga xizmat qiladi. OECD'ning BEPS (foydani kamaytirish va daromadni ko'chirishga qarshi) rejalarini raqamli iqtisodiyotdagi soliq muammolarini hal qilishga ko'maklashadi.

Xitoy [14]: QQS va boshqa soliqlar elektron tijoratda qo'llanilib, yangi soliq rejimlari soha o'sishini rag'batlantiradi. Kuchli monitoring mexanizmlari ishtirokchilarni identifikatsiyalash va soliq yig'imini oshirish imkonini beradi.

O'zbekistonda ham elektron tijoratni soliqqa tortish borasida bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda.

- elektron tijoratni soliqqa tortish "Elektron tijorat to'g'risida"gi qonun [7] va "Soliq kodeksi" orqali tartibga solinadi. Ushbu hujjatlar elektron tijorat ishtirokchilarining majburiyatlarini belgilaydi;
- elektron tijorat faoliyatini amalga oshiruvchi tadbirkorlik subyektlari davlat soliq organlarida ro'yxatdan o'tishi talab qilinadi. Bu orqali ularning faoliyati kuzatib boriladi;
- elektron tijorat platformalarida sotilayotgan tovarlar va xizmatlar uchun QQS hisoblanadi. Shu bilan birga, chet el elektron tijorat platformalari orqali amalga oshiriladigan xizmatlarga ham QQS tatbiq etiladi;

- kichik tadbirkorlik subyektlari va yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun soddalashtirilgan soliqqa tortish rejimi mavjud bo'lib, ular yagona soliq to'lovini amalga oshiradilar;

- elektron tijoratda soliq hisob-kitoblari va to'lovlari avtomatlashtirilgan tizimlar orqali amalga oshiriladi, bu esa soliqqa tortish jarayonining shaffofligini oshiradi;

- O'zbekiston hududida xizmat ko'rsatayotgan chet el elektron tijorat kompaniyalari ham soliq organlarida ro'yxatdan o'tib, tegishli soliqlarni to'lashi lozim;

- "elektron tijorat subyektlari uchun foyda solig'i stavkasi 20 foizni dan 10 foizni gacha, aylanmadan olinadigan soliq esa 4 foizni dan 3 foizni gacha pasaytirilgan" [15]

Xulosa
Har bir mamlakatning yondashuvi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, mahalliy va global soliq siyosatining muvozanatini aks ettiradi. Ayni paytda, xalqaro hamjamiyatda elektron tijoratni soliqqa tortish masalasida o'zaro kelishish uchun bir qancha muammolar mavjud, bularga:

- soliq qonunchiligi; AQShda internet savdolarida soliqdan ozod qiluvchi moratoriyalar mavjud bo'lsa, Yevropa va Xitoyda QQS va boshqa soliq turlari keng qo'llaniladi.

- nazorat mexanizmlari; Xitoy va MDH mamlakatlarida kuchli monitoring mexanizmlari mavjud bo'lsa, AQShda bu jarayon ko'proq shtat darajasida amalga oshiriladi.

- iste'molchilar huquqlari; Yevropa Ittifoqi iste'molchilar huquqlarini himoya qilishga katta e'tibor qaratadi, AQSh esa mahalliy byudjetlarni to'ldirishga ko'proq urg'u beradi.

Elektron tijoratni soliqqa tortishning bir qator usullari va strategiyalari mavjud. Ushbu usullar har bir mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlariga mos ravishda ishlab chiqilgan.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Mahmudov Lazizbek Ubaydullo o'g'li – Samarqand iqtisodiyot va servis institutining "Real iqtisodiyot" kafedrasida dotsenti, PhD / Махмудов Лазизбек Убайдулло угли — доцент кафедры «Реальная экономика» Самаркандского института

экономики и сервиса, PhD / Makhmudov Lazizbek Ubaydullo ugli – associate professor of the Department of Real economy, Samarkand Institute of Economics and services, PhD

► lazizmakhmudov90@gmail.com

■ <https://orcid.org/0000-0002-6819-6543>

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Doernberg R.L. International Taxation in a Nutshell (Nutshells). 11th ed. – Paperback. – 2008.
- [2]. Koren V.A. Nalogooblozhenie sub'ektov elektronnoy kommersii: problemiy i perspektiviy: monografiya. – Vladivostok: Izd-vo VGUES, 2011. – 192 s.
- [3]. Krivenko E.N. Tendensii nalogovogo regulirovaniya operatsiy elektronnoy kommersii v sovremennom mire // Izvestiya Irkutskoy gosudarstvennoy ekonomicheskoy akademii. – 2015. – T.25, №4. – S.672–676.
- [4]. Уразалиев К.Т. Электрон тижоратни солиққа тортишнинг жаҳон тажрибаси // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali. – 2019. – № 3 (may-iyun).
- [5]. Makhmudov L. E-commerce taxation procedure: international and national standards // Результаты научных исследований в условиях пандемии (COVID-19). – 2022. – Т.1, №03. – S.60–75. – URL: <https://inlibrary.uz/index.php/scientific-research-covid-19/article/view/8069>.
- [6]. Saidova S.S. The Need To Strengthen The Regulatory Framework Of Uzbekistan For Consumer Protection In E-Commerce // The American Journal of Political Science Law and Criminology. – 2021. – 30 yanvar. – S.84–91. – URL: <https://theamericanjournals.com/index.php/tajpslc/article/view/1107/1041>.
- [7]. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. 2022 yil 29 sentabr, O'RQ–792-son. – URL: <https://www.lex.uz/docs/-6213382>.
- [8]. Soliqqa tortish va iste'molchilar nizolarini hal qilish bo'yicha Yevropa Ittifoqi platformasi. – URL: https://europa.eu/youreurope/citizens/consumers/consumers-dispute-resolution/index_en.htm.
- [9]. International Trade Centre (ITC) rasmiy sayti. – URL: <https://www.intracen.org/>.
- [10]. O'zbekiston Respublikasi Raqobatni rivojlantirish qo'mitasi rasmiy sayti. – URL: <https://raqobat.gov.uz/oz/news/view/696>.
- [11]. Elektron tijorat bo'yicha tahlil // Gazeta.uz. – 2023 yil 12 dekabr. – URL: <https://www.gazeta.uz/oz/2023/12/12/e-commerce/>.
- [12]. Prezident.uz – Rasmiy hujjatlar va e'lonlar portali. – URL: <https://president.uz/oz/lists/view/5875>.
- [13]. Soliqlar va soliqqa tortish. O'quv qo'llanma. – Namangan: NamDU, 2024. – URL: https://namdu.uz/media/Books/pdf/2024/07/27/NamDU-ARM-11810-Soliqlar_va_soliqqa_tortish.pdf.
- [14]. O'zbekiston Respublikasida elektron tijoratni soliqqa tortishning yangi bosqichlari // CyberLeninka. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbekistonda-elektron-tijoratni-soliqqa-tortishning-yangi-bosqichlari>.
- [15]. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. <https://lex.uz/docs/-4674902>
- [16]. Elektron tijorat rivojlanishidagi muammoli faktorlar // CyberLeninka. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/elektron-tijorat-rivojlanishidagi-muammoli-faktorlar>
- [17]. Elektron tijorat solig'i bo'yicha maqola // E-ITT ilmiy jurnali. – URL: <https://e-itt.uz/index.php/eitt/article/download/95/89/173>.
- [18]. Wikipedia. Soliq – URL: <https://uz.wikipedia.org/wiki/Soliq>.
- [19]. Wikipedia. Soliq stavkasi – URL: https://uz.wikipedia.org/wiki/Soliq_stavkasi.
- [20]. Elektron tijorat va soliqqa tortish haqida maqolalar // World of Science (WOS), ScienceBox, AJED jurnallari. – URL: <https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/download/2411/2289>
<https://www.sciencebox.uz/index.php/ajed/article/download/6578/6066>
<https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/download/2411/2289>